

Кулик Олександр Георгійович,

завідувач лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Анотація. Тези присвячені аналізу поняття кримінологічної характеристики злочину, виду (групи) злочинів, злочинності. Розкривається сутність кримінологічної характеристики, її структура, значення для подальшого розвитку кримінологічної науки та практики.

Ключові слова: злочин, вид злочину, злочинність, кримінологічна характеристика злочину, ознаки кримінологічної характеристики злочину.

Summary. Theses are devoted to the analysis of the concept of criminological characteristics of the crime, type (group) of crimes, crime. The essence of the criminological characteristics, its structure, significance for the further development of criminological science and practice are revealed.

Keywords: crime, type of crime, criminological characteristics of crime, features of criminological characteristics of crime.

В «Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні у першій третині ХХІ століття», ініціатором розроблення якої був академік А.П. Закалюк, серед основних викликів, які мають стати предметом дослідження кримінологічної науки названа «кримінологічна характеристика злочину: сутність, поняття й структурні елементи» [1, с. 10].

Слід зазначити, що поняття «кримінологічна характеристика» відносно злочину, злочинів (групи злочинів), злочинності, а також особи або осіб, які вчинили злочини, давно і широко вживається у наукових публікаціях з кримінології в Україні та країнах ближнього зарубіжжя. Натомість, як ще у 1982 р. слушно зазначив В.Б. Ястребов, це поняття тривалий час вживається кримінологами як загальновідоме, без належного теоретичного тлумачення та обґрунтування [2, с. 14–15]. В результаті різні автори вкладають у нього різний зміст, хоча найчастіше кримінологічна характеристика злочинів являє собою кількісні показники, що характеризують рівень, структуру та динаміку злочинів, їх окремі кримінально-правові ознаки, отримані із статистичних звітів, або при обробці вибіркового масиву відповідних кримінальних проваджень; аналогічних кількісних показників щодо осіб, які їх вчинили, та переліку причин і умов вчинення цих злочинів.

У науковій літературі нам вдалося знайти лише декілька визначень розглядуваного поняття. Так, В. Б. Ястребов зазначає, що кримінологічна характеристика злочинів – це система ознак, що відбивають 1) їх просторово-часові параметри (місце у загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими видами злочинів, основні тенденції розвитку тощо); 2) особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (ознаки особи злочинця, криміногенні ситуації, обставини, що сприяють вчиненню злочинів); 3) особливості, що мають значення для організації попереджувальної діяльності [2, с. 16]. Віднесення до кримінологічної характеристики ознак першого блоку є цілком слушним. Два останні блоки цього визначення стосуються інших сторін предмету кримінології і до кримінологічної характеристики злочинів входити не можуть.

Серед підручників з кримінології теоретичне тлумачення розглядуваного поняття міститься лише в роботі під редакцією В. М. Кудрявцева та В. Є. Емінова. У відповідній главі цього підручника В. Є. Емінов зазначає, що «зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні усіх ознак, що складають у сукупності та взаємозв'язку її структуру». Далі він виділяє три схожі блоки структури кримінологічної характеристики, але дає більш загальне найменування першого блоку – «кримінологічно значимі ознаки злочину» [3, с. 295]. В цьому визначенні вартим уваги є положення щодо взаємопов'язаності ознак злочину, однак визначення ознак першого блоку як кримінологічно значимих по суті є тавтологією терміну, що визначається.

В. Д. Ларічев у монографії, присвяченій злочинності в сфері економіки, також виділяє три структурні блоки кримінологічної характеристики злочинів, визначаючи її як «сукупність даних про певний вид (групу злочинів), особу злочинця та причини і умови, що сприяють їх вчиненню». Тобто він цілком обгрунтовано усунув з визначення положення щодо особливостей попереджувальної діяльності та додав блок щодо ознак особи злочинця [4, с. 10].

На нашу думку, наведені визначення містять окремі позитивні положення, але в цілому їх не можна визнати вдалими. По-перше, до них включені структурні блоки, які не мають прямого відношення до злочинів. З цим до речі погоджується і В. Д. Ларічев [4, с. 10]. По-друге, і це найважливіше, в них не розкривається, які саме ознаки злочинів утворюють кримінологічну характеристику, тобто не розкривається її сутність. По-третє, цінність кримінологічної характеристики вказані автори бачать лише у можливості використати її для запобігання злочинам [2, с. 15–16; 3, с. 295; 4, с. 8–9], але таке розуміння дуже суттєво обмежує її теоретичне та практичне значення.

Ми вважаємо, що для вирішення цієї проблеми необхідно почати з визначення кримінологічної характеристики конкретного злочину. Вона становить сукупність усіх його ознак як соціального

акту, а саме час, місце, характер діяння, використані способи, засоби, предмет або предмети тощо; ситуацію вчинення (наявність свідків, стан освітлення тощо); характер та розмір заподіяної шкоди (фізичної, матеріальної, моральної); стать, вік, стан на момент вчинення, соціальний статус тощо особи або осіб, які вчинили злочин; аналогічні дані відносно потерпілого або потерпілих. Слід зауважити, що це широкий, приблизний перелік ознак, що становлять кримінологічну характеристику кожного конкретного злочину. В реальності він може бути значно меншим, зокрема при виявленні злочину часто відсутня інформація про злочинця, не повністю відомі всі обставини діяння тощо. Але навіть у скороченому вигляді така сукупність ознак дозволяє визначити сутність даного злочину як соціального акту, оцінити реальний рівень його суспільної небезпечності, ціль та мотиви вчинення.

Наступним кроком у вирішенні проблеми є побудова кримінологічної характеристики злочинів певного виду, тобто групи злочинів. Вона може бути розроблена шляхом вивчення репрезентативної вибіркової сукупності таких злочинів і встановлення сукупності ознак кримінологічної характеристики кожного окремого злочину, який входить до цієї вибіркової сукупності. На основі цих даних можна виділити підгрупи злочинів даного виду, які мають схожі ознаки кримінологічної характеристики і можуть бути визначені як типи злочинів даного виду. Їх кількість визначається ступенем диференціації ознак кримінологічних характеристик кожного окремого факту злочину. При цьому доцільно зберігати максимальну конкретність ознак кримінологічної характеристики кожного типу злочинів даного виду, уникати їх невиправданого узагальнення. Сукупність типів злочинів певного виду утворить його кримінологічну характеристику. Доцільно поступово розробити кримінологічну характеристику всіх найбільш поширених та суспільно небезпечних видів злочинів. При вивченні сукупності злочинів кожного виду має визначатися окремий перелік ознак кримінологічної характеристики. На даний час нами вже розроблені кримінологічні характеристики окремих груп злочинів на основі вибірових масивів, отриманих з Інформаційно-пошукової системи (ІПС) МВС України.

В подальшому можна підійти до розроблення кримінологічної характеристики злочинності. Побудова такої кримінологічної характеристики можлива на основі вивчення вибіркової сукупності злочинів (2000 одиниць), що репрезентує всі злочинні посягання, обліковані в країні за певний період часу.

Цінність кримінологічної характеристики видів злочинів та злочинності в цілому полягає в тому, що саме вона дозволяє розкрити сутність злочинності як соціального феномену, визначити її кримінологічну структуру та тенденції змін в ній, створити належну наукову основу для вдосконалення кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні у першій третині ХХІ століття // Інформаційний бюлетень Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України. 2019. № 20. – 67 с.
2. Ястребов В. Д. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений//Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 37. М. Юрид. Лит., 1982. 104 с.
3. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Норма: ИНФРА-М, 2015. 800 с.
4. Ларичев В. Д. Преступность в сфере экономики (теоретические вопросы экономической преступности): монография. М.: ВНИИ МВД России, 2003. 130 с.

Мозоль Станіслав Анатолійович,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Проаналізовано наукові позиції та підходи щодо питання визначення поняття та змісту кримінологічної безпеки. Визначено сутність поняття кримінологічна безпека. Охарактеризовано еволюційні складові, які передують кримінологічним загрозам. Наведено поняття кримінологічна стратегія.

Ключові слова: Безпека, кримінологічна безпека, кримінологічні загрози, стратегія кримінологічної безпеки, злочинність, запобігання.

Summary. Scientific positions and approaches to the definition of the concept and content of criminological security are analyzed. The essence of the concept of criminological security is defined. The evolutionary components that precede criminological threats are characterized. The concept of criminological strategy is given.

Keywords: Security, criminological security, criminological threats, criminological security strategy, crime, prevention.

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин забезпечувати належний рівень кримінологічної безпеки та ефективно протистояти злочинним проявам без реального знання кримінологічної ситуації надто складно. Для належного розуміння вказаних процесів і поглиблення інтеграції нових підходів до аналізу кримінологічної ситуації сучасна кримінологічна наука має стати ключовим елементом: як провідником між теорією і практикою, так і фундаментом для розробки і удосконалення дієвих заходів запобігання злочинності.

Вітчизняний досвід боротьби зі злочинністю засвідчує, що з кожним роком вплив кримінально-правових наук на сферу управління